

ԱԿՆԱՐԿ ՎԵՐՋԻՆ ՏԱՍՆԱՄԵԱԿԻ ՀԱԼԷՊԱՀԱՅ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԵԱՆ

ՄԱՐՈՒՇ ԵՐԱՄԵԱՆ
maroushyeramian@gmail.com

Նիւթին խորամուխ ըլլալէ առաջ հետեւեալ հարցադրումը ինքզինք կը պարտադրէ. կա՛յ հալէպահայ բանաստեղծութիւն կամ գրականութիւն՝ ընդհանրապէս. որովհետեւ «հալէպահայ բանաստեղծութիւն» արտայայտութիւնը կ'ենթադրէ որոշ ամանդութիւն մը, անընդմէջ հոսք մը բանաստեղծներու, գրողներու եւ հետեւողական ծաղկումը անոնց:

Գիտենք, որ Հալէպը գաղթի առաջին կայանն էր, ապա՝ Սփիւռքի մայր գաղութը, որ շատ արագ կրցաւ դիմագիծ ունենալ եկեղեցիներու, դպրոցներու եւ ակումբներու հաստատուն ցանցով. հետեւաբար բնական կը դառնայ ենթադրութիւնը, որ գրականութիւնն ու բանաստեղծութիւնը – մասնաւորապէս - պատմութիւն եւ ամանդութիւն ունենան այնտեղ:

Արդեօ՞ք ճիշտ է մեր ենթադրութիւնը:

Այս հարցին քննարկումը կը ստիպէ զիս քիչ մը հեռուէն սկսիլ:

1945ին *Ալլօս* հանդէսին մէջ երեւցած գրախօսական մը, որ կը քննարկէր Մինաս Թէօլէօլեանի *Մթնոլորտ*¹ բանաստեղծութիւններու գրքոյկը, կ'անդրադառնար նաեւ սուրիահայ (ինչպէս կ'ըսուի այնտեղ) գրականութեան եւ կ'ըսէր.

Որքա՞ն ճիշտ է արդեօք սուրիահայ բանաստեղծութեան հասցէին նետուած սա մեղադրանքը թէ՛ ամէնէն շատ բանաստեղծ Սուրիան տուած է եւ սակայն հոնկէ քերթուած մը կարելի չէ կարդալ ծայրէ ծայր: Իրողութիւնն այն է սակայն, որ հակառակ ամէն ուրացումի Սուրիա եւ Լիբանան մշակուող գրականութիւնը տուած է արդէն անուրանալի անուններ եւ վաւերական արժէքներ, որոնց կու գան միանալու ուրիշ, տակաւին նոր, բայց խոստմնալից անուններ²:

Կը տեսնենք թէ պատմութիւնը կը կրկնուի, եւ նորեր կու գան փոխարինելու երէցները:

Գաղթէն մինչեւ այսօր Հալէպը կը հաշուէ ոչ-արհամարհելի թիւ մը բանաստեղծներու, որոնք ծնած են, կամ շրջանի մը համար կայք հաստատած են այնտեղ: Սակայն երկրին քաղաքական կացութիւնը, փոքրամասնութիւններուն պայմանները, պարտադրուած սահմանափակումներն ու կաշկանդումները պատճառ դարձած են, որ անոնցմէ շատերը հեռանան եւ այլ երկիրներ հաստատուին:

Համեմատականօրէն բեղուն եղած են 1930էն մինչեւ 1950 երկարող երկու տասնամեակները, երբ գաղթականները՝ թօթափած իրենց հետ բերած խեղճութիւնը, լծուած են նաեւ հոգիի քաղցը ամոքելու երկնումին:

1960ականներուն սկիզբը ծայր առած քաղաքական վերիվայրումները կը կասեցնեն գիր ու գրականութեան, մանաւանդ մամուլի ծաղկումը: Ոչ միայն թերթեր դադարած են, նորեր լոյս չեն տեսներ, այլեւ քաղաքը՝ պարպուած իր բանաստեղծներէն, ոչ մէկ նոր շունչ կը բերէ:

Սակայն, հակառակ պայմաններուն եւ Հալէպի ամանդապահութեան, արդիականութիւնը կարծես գաղտնի եւ անշշուկ մտած էր քաղաք եւ կը բոցավառէր երիտասարդ տղոց երեւակայութիւնը: Շահպան (Խաչիկ Իշխանեան) տակաւին 1972ին կը գրէր՝

ԾՆՆԴԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆ

Կուր

Կուր

Կարկուր:

Կամ՝

ՄԱՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ադամ

որդի:

Հակառակ այս արդիական շունչին, համեմատականօրէն ամուլ շրջան մը կ'ապրի հալէպահայ բանաստեղծութիւնը մինչեւ 20րդ դարու վերջին քանի մը տասնամեակները, երբ նոր թափով կ'արթնայ բանաստեղծութիւնը, նոր անուններու հետ նաեւ նոր շունչ բերելով:

Հալէպահայ բանաստեղծութիւնն ալ, ինչպէս սփիւռքահայ բանաստեղծութիւնը ընդհանրապէս, քերթողական քանի մը առանցքներ ունի՝ սէր, հայրենիք, գաղթաւայրու վիճակ, իսկ ժամանակակից քերթողներու պարագային՝ նաեւ գիտական նիւթեր:

Կարեւոր տեղ կը գրաւեն արաբ ժողովուրդին նուիրուած քերթուածները, մանաւանդ հալէպահայ քերթողներու առաջին սերունդի բերքին, ինչպէս՝ Զարեհ Մելքոնեանի³, Արամ Արմանի⁴, Հայկ Պարիկեանի⁵, Անդրանիկ Թերզեանի⁶ եւ այլոց քերթուածներուն պարագային:

Այս առումով հետաքրքրական է բաղդատութիւնը Թերզեանի Հալէպի նուիրուած քերթուածին, որ կը խօսի արաբական գիշերներու, ուղտերու եւ *եա լէյլի* մասին, եւ Յարութ Վարդանեանի «Սուրիա» խորագրուած բանաստեղծութեան, որ կ'ըսէ.-

Իմ մէկ հատիկ

Սրահս

Տարանցիկ ուղեւորներու սպասման՝

Անշուշտ նիւթերուն մօտենալու կերպը կը փոխուի երէց եւ կրտսեր քերթողներուն համար, ինչպէս օրինակ սիրային նիւթերու պարագային՝ երբ երէցները միայն բարիք կը ցանկան իրենց «հեռաւոր» սիրածին, իսկ կրտսեր սերունդի քերթողները, ժամանակի պահանջներուն հաւատարիմ՝

աւելի յանդուզն մօտեցում կը ցուցաբերեն: Մօտեցումի կերպն է, որ կը տարբերէ զիրենք, սերնդային տարբերութեան կողքին նաեւ խառնուածքի դաջուածքով:

Քսաներորդ դարու վերջին կէսի ամլութեան մէջ երկու անուններ կը փայլին՝ Գէորգ Թեմիզեան եւ Կորին Շահինեան - երկուքն ալ մահացած արդէն - որոնք իրենց արդիականութեամբ բարերար ազդեցութիւն կ'ունենան երիտասարդներուն վրայ: Այս երիտասարդները, ուստի, որոնք Հալէպի ասանդական շրջապատին մէջ ոչ միայն բանաստեղծելու, այլեւ արդիական քերթողութիւն մը մէջտեղ բերելու կարելիութիւնը կը տեսնեն:

Թեմիզեանի առաջին քերթողագիրքին⁸ համար Վահէ Օշական ատենին ըսած է.

«Ծով եւ կղզի», որ ամէնէն յուսադրիչ մատեանն է ներկայիս, մեզ կը փոխադրէ քիչ մը տարբեր աշխարհի մէջ: Գիրքը կը ձգտի մարդկային ահարկու առանձնութեան զգացումը տանելի, ապրելի իմաստի վերածել, կը փորձէ արդի մարդուն շուարումը, անձկութիւնը պարզ, ինքնատիպ արտայայտութեամբ, զուսպ արուեստով երկվայրկեան մը նուաճել⁹:

Նոյն շրջանին է, որ Քարէն Եփփէ Ազգ. Ճեմարանէն տակաւին շրջանաւարտ իսկ չեղած երիտասարդ մը՝ Կորին Շահինեան, կ'երելի *Բագինի* էջերուն իր քերթուածներով, ապա կ'ունենայ իր առաջին քերթողագիրքը՝ *Լողարշաւ*¹⁰:

Թէեւ դանդաղ, սակայն հաստատ քայլերով է, որ հալէպահայ բանաստեղծներ վերստին տեղ կը գրաւեն սփիւռքահայ բանաստեղծութեան քարտէսին վրայ: 1983ին Թեմիզեանի երկրորդ գիրքը՝ *Շարժումը*¹¹ լոյս կը տեսնէ, իսկ 1987ին՝ Շահինեանի երկրորդ գիրքը՝ *Գաղթակայաններ*¹²:

1991ին նոր անուն մը մուտք կը գործէ հալէպահայ բանաստեղծութեան անդաստանէն ներս՝ Մարուշ (Գագանճեան-Երամեան), որ միայն անունով կ'երելի իր առաջին գիրքին՝ *Հում Բաւերն...ի*¹³ վրայ: Վ. Օշական կրկին կ'արտայայտուի, այս անգամ «Նոր Գիրքեր» շաբաթական իր քրոնիկին մէջ մատնանշելով *Սուրիոյ ասպններուն վրայէն* փչող նոր շունչի մը առկայութիւնը:

Առիթով մը Վ. Օշական կը գրէր Հալէպի մասին ու կ'ըսէր. Սփիւռքի դարբնոցներէն մին եղած է ան, եւ այսօր ալ իր դպրոցներով, ազգային կեանքի ներքին ջերմութեամբ, մարդկային զգացումներու որակի տեսակէտէն Հալէպը ոչ մէկ գաղութէ ետ կը մնայ:

Ստորակայութեան բարդո՞յթ մը կը կրծէ իրենց ինքնավստահութիւնը, երբ կը նային Պէյրութի եւ Բեռլինի հեռու: Սխալ ու վրիպած կեցուածք, որ կ'արդարացնեն «տեղական պայմաններ» կոչուած անիմաստ պատճառաբանութեամբ¹⁴:

Որոշ ճշտություն կայ անշուշտ Օշականի խօսքերուն մէջ: Վերջին տասնամեակին բանաստեղծական բերքն ու նորարարական շունչը սակայն, ինչպէս կը տեսնենք այս ուրուագիծին մէջ, հայէպահայ բանաստեղծութեան համար նոր շրջանի մը սկզբնաւորութիւնը կ'աւետեն:

Այսպէս է, որ քանի մը երիտասարդներ՝ Արա Ճուհարեան¹⁵, Յարութ Վարդանեան¹⁶, Յակոբ Տըլտլեան¹⁷ եւ Սարգիս Բ. Խաչերեան¹⁸ կը սկսին իրենց առաջին փորձերուն: Անոնց կու գայ միանալ ասելի ուշ Նանօր Ինճէճիկեան¹⁹: Իսկ բոլորովին վերջերս նոր անուն մը իր նախաքայլերը սկսած է առնել պատերազմական Հալէպի մէջ՝ Քրիստինա Տէր Ստեփանեան²⁰:

Այստեղ որակի հարց չեմ դներ, որովհետեւ մթնոլորտ մը նկարագրել է մեր նպատակը, ցոյց տալ, որ Հալէպը ունեցած է եւ կը շարունակէ ունենալ իր բանաստեղծական երթը, քերթողական իր մթնոլորտը եւ քերթողական ասանդ մը ունենալու իր ճիգը:

Այս տողոցմէ մէկքանին արդէն գիրքերով հրատարակ եկած եւ իրենց արգասիքը ընթերցող հասարակութեան դատին յանձնած են: Միւսները կը շարունակեն երեւի տեղական թէ սփիւռքեան մամուլին մէջ:

2003ին Անթիլիասի մայրավանքին մէջ կայացած Միջին Արեւելքի Գրական Առաջին Համագումարին այս երիտասարդ տողոց ներկայութիւնը ոչ միայն տպաւորիչ էր, այլեւ յոյս կը ներշնչէր Հալէպի եւ Սփիւռքի բանաստեղծութեան ապագային հանդէպ: Նոյն տարին տեղի ունեցած էր Գրողներու Համահայկական Երկրորդ Համագումարը Երեւանի մէջ: Արդիւնքը նոյնքան փայլուն էր հայէպահայ քերթողութեան համար:

Յիշուած այս քանի մը անուններու առկայութեան էր, որ *Գանձասար* շաբաթաթերթի այդ օրերու խմբագրուիին՝ Մարի Մերթխանեանի առաջարկով, 1998էն սկսաւ գործել «Գրական Աշխատանոց»ը, ուր հաւաքուած վեց երիտասարդները տարի մը աշխատելէ ետք, հանրութեան ներկայացան բանաստեղծական ընթերցումի երեկոյի մը ընթացքին, որպէս «վեցանկին խմբակ»:

Անշուշտ այս աշխատանոցին արդիւնքը այն եղաւ, որ *Գանձասարը* 1999ին ունեցաւ իր Գրական Էջը: Ամսական դրութեամբ լոյս տեսնող այս էջը կրցաւ հաւաքական պատկերը տալ հայէպահայ նորագոյն բանաստեղծութեան, որ դիմագիծ մը կազմելու ձգտումը ունէր. այնտեղ չափաճոյի կողքին, նաեւ արձակ գրութիւններ լոյս տեսան:

Շրջան մը ետք, այս երիտասարդներէն իւրաքանչիւրը ունեցաւ իր երախայրիքը, շնորհիւ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան գրական մատենաշարներուն:

Այս անուններէն անկախ եղած են նաեւ Վրէժ Թուրեան²¹, Տիգրան Գաբոյեան²², Խաչիկ Ասլանեան²³, Կարօ Ասլանեան²⁴, Նուշիկ Միքայելեան²⁵, Սեւան Հաննէշեան²⁶ եւ ուրիշներ:

2005ին, երբ յստակ դարձաւ, թէ բաւական եռանդուն է գրական կեանքը Հալէպի մէջ, տարեգիրք մը՝ *Երթ*²⁷, սկսաւ լոյս տեսնել Բերիոյ Թեմի Առաջնորդարանին, աւելի՛ Առաջնորդ Շահան սրբազանի ձեռնարկութեամբ եւ Սուրիահայ Գրողներու Համախմբումին գործադրութեամբ (այս համախմբումին գոյութիւնն ալ կը պարտինք սրբազան հօր, թէեւ անոր գաղափարը հալէպահայ երկու գրագէտներ յղացած էին):

Հալէպի համար տարեգիրքերը աւանդութիւն եղած են, իր գոյութեան սկիզբէն իսկ: Գաղութին կազմաւորումէն մինչեւ 50ականներու աւարտը մեծ թիւով եւ տարբեր բնոյթի տարեգիրքեր ու տարեցոյցեր լոյս տեսած են, որոնց ամէնէն տարածունը կրօնական *Տարթե*²⁸ տարեգիրքը եղած է: *Արեւելք*²⁹ օրաթերթը ունեցած է իր *Արեւելք Տարեգիրքը*³⁰, աւետարանական համայնքը ունեցած է *Մանանայ*³¹ տարեգիրքը, ՀԲԸՄիութիւնը ունեցած է *Գեղարդը*³², նոյնիսկ հայրենակցական միութիւնները ունեցած են իրենց հրատարակութիւնները, ինչպէս *Տարօն*³³, *Սասուն*³⁴ եւ *Տիգրիս*³⁵ տարեգիրքերը:

Ասոնց կողքին անհատներ նաեւ ձեռնարկած են տարեգիրքերու հրատարակութեան, ինչպէս՝ Հալէպի պատմութեան մաս կազմող գրավաճառ Կիւլեսէր Տեմիրճեանը³⁶:

Սակայն նորագոյն *Երթ* տարեգիրքը անոնցմէ կը տարբերի իր զուտ գրական բնոյթով: Անշուշտ այնտեղ երեւցած են չափածոյի կողքին նաեւ արձակ, ուսումնասիրական եւ թարգմանական աշխատանքներ: *Երթը* կու գայ որպէս մարտահրաւեր բոլոր դադրող թերթերուն եւ փակուող դպրոցներուն, որովհետեւ անոր էջերուն խմբուած գրողներուն մէջ բարձր է տոկոսը երիտասարդ գրողներու եւ նոր անուններու:

2005ի աշնան լոյս տեսած *Երթ Տարեգիրքի* առաջին թիւին մէջ, կ'երեւին անուններն ու գործերը հալէպահայ (նաեւ սուրիահայ՝ Լաթաքիայէն եւ Քեսապէն) 14 բանաստեղծներու, որոնցմէ երկուքը վաղամեռիկ են՝ Գէորգ Թեմիզեան եւ Կորին Շահինեան: Մնացեալին մեծ տոկոսը երիտասարդ անուններ են, որոնք կ'ապրին եւ կը ստեղծագործեն Հալէպի մէջ: Տարեգիրքը խօսուն փաստ է հալէպահայ քերթողութեան զարթօնքին եւ առոյգ գնացքին:

Երթ Տարեգիրքի չորրորդ հատորին համար հայրենի արձակագրուի Ալիս Յովհաննիսեան կ'ըսէ՝ «Սա գոնէ ինձ յայտնի միակ զուր գրական հանդէսն է համայն աշխարհում՝ հայրենիքից դուրս (Հայաստանում ունենք միայն համանման «Նորք» հանդէսը): Եւ սա արդէն ինքնին մեծ յարգանքի արժանի փաստ է»: (Պէտք է նշել, որ սփիւռքահայ *Բագին*, *Շիրակ* եւ աւելի ուշ՝ *Կամար* հանդէսները նուիրուած են նաեւ արուեստի եւ մշակոյթի):

Երթ Տարեգիրքի վեցերորդ հատորը լոյս տեսաւ Սուրիոյ, մանաւանդ Հալէպի տագնապին սաստկանալէն անմիջապէս առաջ, 2012ին:

Այստեղ կարելի է անդրադառնալ նաեւ այն իրողութեան, թէ արդեօ՞ք հայ-արաբ բանաստեղծական փոխազդեցութիւններ եղած են: Սուրիահայ Գրողներու Համախմբումին ձեռնարկութեամբ եւ խմբագրութեան առաջարկով, *Ալ Արապ Ալ Աճնապիէ* (օտար գրականութիւն) գրական հանդէսի ամբողջ համար մը նուիրուած էր հայ բանաստեղծութեան³⁷: Սակայն արդեօ՞ք արաբական բանաստեղծութիւնը ազդեցութիւն ունեցած է հալէպահայ քերթողութեան վրայ:

Այս հարցումին պատասխանը ոչ է եւ պատճառները՝ բազմաթիւ, որոնց կարելի է այլ առիթով լայնօրէն անդրադառնալ:

ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

Կը տեսնենք, որ հակառակ անցեալի քանի մը տասնամեակներու արձանագրած նահանջին, հալէպահայ քերթողութիւնը թափ առած է եւ վերագտած երբեմնի իր եռանդին կողքին, նաեւ շունչի նորութիւն մը:

Բայց կարելի՞ է ըսել, որ «հալէպահայ բանաստեղծութիւն» մը կայ, որուն շուրջ կը խմբուին նոյն տեսլականն ու քերթողական նոյն մղումները բաժնող բանաստեղծներ: Կամ կա՞յ արդեօք հաւաքական հոգեբանութիւն մը, որ կրնայ կապել հալէպահայ բանաստեղծները իրարու եւ դիմագիծ տալ հալէպահայ բանաստեղծութեան:

Անշուշտ ոչ, որովհետեւ հալէպահայ բանաստեղծներէն իւրաքանչիւրը ունի ի՛ր ըսելիքը եւ ի՛ր ոճը, թէկուզ երբեմն բիւրեղացած չըլլայ այդ ոճը:

Այսօր հալէպահայ բանաստեղծութիւնը ասանդական եւ արդիական քերթողութեան ներդաշնակ փունջ մը կը ներկայացնէ. նոյն մթնոլորտին մէջ կ'ապրին եւ կը ստեղծագործեն երէց եւ կրտսեր բանաստեղծներ. անոնցմէ շատեր հաւատարիմ կը մնան արեւմտահայ քերթողութեան ասանդին, մինչ ուրիշներ ամբողջովին հակած են դէպի արդիականը:

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

-
- ¹ Մինաս Թէօլէօլեան, *Մթնոլորտ*, Հրատ.՝ Հալէպահայ Ուսուցչաց Միութեան, Սուրիա, 1945:
 - ² Խ. Ա., «Մթնոլորտ», *Ալլու, Թ. Գիրք*, Պէյրութ, 1945, էջ 122:
 - ³ Զարեհ Մելքոնեան, *Ես եւ Մարդիկ (1942-1943)*, Հալէպ, Տպ. Տէր Սահակեան, 1943:
 - ⁴ Արամ Արման, *Խաչքուն*, Հալէպ, Տպ. Ալեքիֆօ Քոլէճ, 1944, 44 էջ:
 - ⁵ Հայկ Պարիկեան, *Այգեկութիւն. Քերթուածներ*, Հալէպ, 1962, 80 էջ:
 - ⁶ Անդրանիկ Թերզեան, *Արեւելք*, Հալէպ, Տպ. Անի, 1946, 68 էջ:
 - ⁷ Յարութ Վարդանեան, *Եռանկիւն Արեւ*, Հալէպ, Տպ. Կիլիկիա, 2002, [ա.է.]:
 - ⁸ Գէորգ Թեմիզեան, *Ծով եւ Կղզի*, Պէյրութ, Տպ. Սեւան, 1973, 70 էջ:
 - ⁹ Վահէ Օշական, «Մեր Բանաստեղծները. 8», *Ազդակ*, 19 Հոկտեմբեր 1974, էջ 5:
 - ¹⁰ Կորին Շահինեան, *Լողարշաւ*, Պէյրութ, Տպ. Համազգային Վահէ Սէթեան Տպարան, 1978:

- ¹¹ Գէորգ Թեմիզեան, *Շարժում. Բանաստեղծություններ (1973-1982)*, Հալեպ, 1983, 84 էջ:
- ¹² 50էջանի այս հատորը հրատարակուած է Պէյրուֆ, 1987ին: Տպարանը նշուած չէ:
- ¹³ Մարուշ [Երամեան], *Հում Բառերն Իմ Կը Բերեմ Դիմակներու Հանդէսին*, Հալեպ, Տպ. Կիլիկիա, 1991, 86 էջ:
- ¹⁴ *Գանձասար*, Նոյեմբեր Դ. 1998, էջ 6:
- ¹⁵ Արա Ճուհարեան, *Երկու*, Հրատ. Գէորգ Մելիտինեցի Գրական Մրցանակի թիւ 42, Անթիլիաս, ՏԿՄՏԿ, 2001, 119 էջ:
- ¹⁶ Յարվարդ (Յարութ Վարդանեան), *Լի*, Հրտ. Ռիչըրտ եւ Թինա Գարօլան Հիմնադրամ թիւ 7, Անթիլիաս, ՏԿՄՏԿ, 2010:
- ¹⁷ Յակոբ Տլուրեան, *Արուարձանի Ձայնածօղեր*, Հրատ.՝ Գէորգ Մելիտինեցի Գրական Մրցանակի, Անթիլիաս, ՏԿՄՏԿ, 2001:
- ¹⁸ Սարգիս Ք. Խաչերեան, *Լոյսն Ի Վեր*, Հալեպ, 2006. նաեւ՝ *Երգեր Ոսկելար Քնարիս*, Հրատ. Ռիչըրտ եւ Թինա Գարօլան» Հիմնադրամ թիւ 10, Անթիլիաս, ՏԿՄՏԿ, 2011:
- ¹⁹ Նանօր Ինճէճիկեան, *Ալեկոծ Խորքեր*, Հալեպ, Տպ. Կիլիկիա, 2006, 77 էջ:
- ²⁰ Առայժմ ան հանդէս չէ եկած հեղինակային հատորով:
- ²¹ Վրէժ Թուրեան, *Սրտի Բեկորներ*, Քեսապ-Հալեպ, Տպ. Ասֆահանի, 1995. նաեւ՝ Վրէժ Գլնճեան-Թուրեան, *Հայրենի Ղօղանջներ*, Քեսապ-Հալեպ, Տպ. Կիլիկիա, 1997. նաեւ՝ Վրէժ Գլնճեան-Թուրեան, *Սէր Ափսոսանք Ու Կարօյ*, Հալեպ, Տպ. Կիլիկիա, 2003:
- ²² Գաբրյեան հեղինակն է բանաստեղծութեան երկու հատորներու՝ *Դէպի Երկինք Արձակուած Նեյր* (1995) եւ՝ *Անմասն* (Երեւան, 2002):
- ²³ Հեղինակն է *Լուսաբացիս Ամպրոպը* գիրքին: Դժբախտաբար այլ տուեալներ չունինք այս մասին:
- ²⁴ Կազմած եւ խմբագրած է *Հուր Եւ Կարօյ* սիրային բանաստեղծություններու հաւաքածոյ մը, Բերիոյ Թեմի Առաջնորդարանի «Այգ» Մատենաշարով (Հալեպ, Տպ. Արեւելք, 2005): Առանձին հատոր չունի:
- ²⁵ Նուշիկ Միքայէլեան, *Քամիներից Այն Կողմ*, Երեւան, Զանգակ-97, 2002, 83 էջ:
- ²⁶ Մամուլի տակ է իր *Արեգնապենչ Հորիզոններ* գիրքը:
- ²⁷ *Երթ, Սուրիահայ Տարեգիրք, 1*, Հրատ. Սուրիահայ Գրողներու Համախմբու-մի, Հալեպ, Տպ. Արեւելք, 2005. *Հոր. 2*, Հալեպ, Տպ. Արեւելք, 2006. *Հոր. 3*, խմբ.՝ Վարդի Քէշիշեան, Հալեպ, Տպ. Արեւելք, 2007. *Հոր. 4*, խմբ.՝ Վարդի Քէշիշեան, Հալեպ, Տպ. Արեւելք, 2008. *Հոր. 5*, Հալեպ, Տպ. Արեւելք, 2009. *Հոր. 6*, խմբ.՝ Պերճուհի Աւետեան, Տիգրան Գաբրյեան, Յարվարդ, Մարգարիտ Շամիլեան, Մարիանա Պէրթիզլեան-Ղազարեան, Հալեպ, Տպ. Ոսկետառ, 2012:
- ²⁸ Արտաազգ վարդապետ [Սիւրմէեան], *Տաթեւ. Կրօնական Տարեցոյց. Գրական, Բանասիրական, Գեղարուեստական*, Ա. Տարի (1925, Կ. Պոլիս, Տպ. Յ.Ս.Սէթեան), Բ. Տարի (1926, Հալեպ, Տպ. Արաքս Բ.Յ. Թօփալեան), *Տաթեւ. Տարեցոյց. Կրօնական, Բանասիրական, Գրական*, Գ. Տարի (1927, [ա.տ]), *Տաթեւ. Կրօնական Տարեցոյց. Գրական, Բանասիրական, Գեղարուեստական*, Դ. Տարի (1928, "»), *Տաթեւ. Գրական, Բանասիրական, Կրօնական Տարեցոյց*, Ե.

- Տարի (1929, Հալեպ, Տպ. Արաքս Բ.Յ. Թօփալեան), *Տաթև. Գրական, Բանասիրական, Կրօնական Տարեցոյց*, 2. Տարի (1930, Հալեպ, Տպ. Արաքս):
- ²⁹ Արեւելք Ազգային, Քաղաքական, Հասարակական Օրաթերթ, լոյս տեսած Հալեպ, 1946-1963 շրջանին, ընդհատումներով:
- ³⁰ Արեւելք Տարեգիրք, Ա. Տարի, Հալեպ, Տպ. Նայիրի, 1948:
- ³¹ Մանանայ Տարեգրքոյկ, 1946, Հրատ.՝ Հոգեւոր Եղբայրութեան Երիտասարդաց, Հալեպ, Տպ. Մարանաթա, 1946. Բ. Տարի՝ 1947, Հալեպ, Տպ. Մարանաթա, 1947. Գ. Տարի՝ 1948, Հալեպ, Տպ. Մարանաթա, 1948. Դ. Տարի՝ 1949, Հալեպ, Տպ. Մարանաթա, 1949: [Ծիւ. Կարելի չեղաւ ստուգել Մանանայի Ե.-2. հատորները]. Է. Եւ Ը. Տարի՝ 1952-53, Հալեպ, Տպ. Մարանաթա, 1953. Թ.-ԺԲ. Տարի՝ 1954-57, Հալեպ, Տպ. Մարանաթա, 1957:
- ³² Գեղարդ Սուրիահայ Տարեգիրք, Ա. Տարի, խմբ.՝ Հայկ Պարիկեան, Հրատ.՝ ՀԲԸՄ Մատենագիտական Յանձնախումբ, Հալեպ, Տպ. Արեւելք, 1975. 1976-1978 Միացեալ Թիւ Բ. Գիրք, խմբ.՝ Հայկ Պարիկեան, Հրատ.՝ ՀԲԸՄ Մատենագիտական Յանձնախումբ, Հալեպ, Տպ. Շարք, 1978. Գ. Գիրք, խմբ.՝ Հայկ Պարիկեան, Հրատ.՝ ՀԲԸՄ Մատենագիտական Յանձնախումբ [ՄՅ], Հալեպ, Տպ. Ալթափրէս, Պէյրութ, 1985. Դ. Գիրք, Պապկերազարդ Էջեր Սուրիահայ Գաղութի Մարմնամարզական Կեանքէն (1910-1960), խմբ.՝ Հայկ Պարիկեան, Ռոպերթ Ճեպէճեան, Լուիզա Խապայեան-Ճեպէճեան, Հրատ.՝ ՀԲԸՄ ՄՅ, Հալեպ, Տպ. Ռապի, Հալեպ, 1991. Ե. Գիրք, Պապմական Էջեր Սուրիահայ Մայր Գաղութի Կեանքէն, խմբ.՝ Ռ. Ճեպէճեան, Հ. Պարիկեան, Լ. Խապայեան, Վարդի Քէշիշեան, Հրատ.՝ Վիլոէտ Ճեպէճեան Գրադարանի Հալեպ, 1996. 2. Տարի, Նուիրուած Ասպնջական Արաք ժողովուրդի Հետ Հայ Համայնքին Սերտածին (Integration), խմբ.՝ Ռ. Ճեպէճեան, Լ. Խապայեան, Վ. Սալթեան, Վ. Քէշիշեան, Թ. Խապայեան, Տպ. Ասֆահանի, 2000: Նորագոյն՝ Է. Հատորը, ամբողջութեամբ արաբերէն, լոյս տեսաւ 2002ին, Հալեպ:
- ³³ Տարօն. Հաւաքածոյ ժողովրդ. Երգերու, հաւաքեց եւ կազմեց Արտաշէս Տէր Խաչատուրեան, Պուրճ Համուտ, Տպ. Յովեա, 1950:
- ³⁴ Մուրատ Պետրոսեան, Տարօն-Սասուն, Էջեր Հայոց Նորագոյն Պապմութենէն, կազմ.՝ Ա. Արշակունի, Հալեպ, Տպ. Արաքս Բ. Յ.Թօփալեան, 1928:
- ³⁵ Տիգրիս Տարեգիրք, Հրատ. Տիգրանակերտի Հայրենակցական Ընկ. Հալեպի Շրջանային Մարմնին, Հալեպ, Տպ. Տիգրիս Վարդգէս Գրիգորեան, 1946:
- ³⁶ Գրատունը հիմնուած է 1920ին, Պուրսայի Օւսճըք գիւղէն Կիլեսէր Տեմիրճեանի կողմէ: Իր մահէն ետք Գրատունը ստանձնած է իր որդին՝ Արա, որուն մահէն ետք (1990) փակուած է ան: Գրատունը հրատարակած է հայերէն գիրքեր, որոնցմէ առաջինը՝ 1927ին՝ *Սուրիական Ալպոմ* (Հալեպ, տպարան Արարա) (Գեղարդ, Ե. Գիրք, Պապմական, էջ 241. նաեւ՝ Ռուբէն Տիրարեան, *Յուշամատեն Կիլիկեան Կրթ. Հաստատութեան*, Հալեպ, 1996):
- ³⁷ Այդ բացառիկը լոյս տեսաւ Ամառ 2005ին, իբրեւ հանդէսի 30րդ տարուան 123րդ համար: Թիւր տե՛ս՝ <http://archive.sakhrat.co/contents.aspx?CID=16300> :

The Aleppo Armenian Poetry of the Last Decade

(Summary)

Marush Yeramian

maroushyeramian@gmail.com

The paper focuses on the sinuous road Aleppene Armenian poetry has taken lately.

It is said that Aleppo gives birth to writers but cannot keep them, because these fly away to other Armenian destinations at the first chance.

In recent decades, however, right before the Syrian crisis, the young generation stayed in the city due to the relative stability of the country. This was conducive to the development of a small group of young authors trying to give shape to Armenian-Aleppene literature.

The group used the literary pages of the Prelacy *Kantsasar* weekly, which is still functioning. Later on a broader group of upcoming and well-established authors gathered around a yearbook, *Yert*, which included both literary works and translations as well as research. Some Aleppene Armenian authors published their books themselves; others made use of the Cilicia Catholicosate-based Kevork Melidinetsi Literary prize, which published a number of their books.